

TAFAKKUR

ИЖТИМОЙ - ФАЛСАФИЙ,
МАЪНАВИЙ - МАЪРИФИЙ
ЖУРНАЛ

TAFAKKUR 3/2023

ТАФАККУР

Тафаккур

ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ЖУРНАЛ

Журнал 1994 йилдан чиқа бошлаган. Бир йилда тўрт марта нашр этилади.

Бош муҳаррир
Эркин АЎЗАМ

Таҳририят

Бош муҳаррир ўринбосари
Собиржон ЁҚУБОВ
Бўлим муҳаррирлари
Султонмурод ОЛИМ
Нодира ОҒОҚ
Шоҳсанам РЎЗИМАТ қизи

Бадий муҳаррир
Ольга ЖОЛДАСОВА
Мухбир-муҳаррир
Насрулло ЭРҒАШ
Техник муҳаррир
Наргиза УСМОНОВА

Жамоат кенгаши

Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ
Абдулла АЎЗАМ
Олимжон ДАВЛАТОВ
Хушид ДАВРОН
Минхожиддин МИРЗО
Шухрат РИЗО
Сирождин САЙИД
Хайридин СУЛТОН
Абдурахим ЭРКАЕВ
Муртазо ҚАРШИБОЙ
Дилмурод ҚУРОНОВ

Муассис – Республика Маънавият ва маърифат маркази.

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот агентлигида 0219-рақам билан рўйхатга олинган. Матнларда фойдаланилган мисол, кўчирма ва маълумотлар аниқлиги учун муаллифлар жавобгардир.

Журналдан кўчириб босилганда манба кайд этилиши шарт.

Манзилимиз: Тошкент шаҳри, Бобур кўчаси, 9-бино.

(55) 508-11-45
(55) 508-11-46

@ tafakkurtahririyati@mail.ru

Журнал андазаси таҳририятнинг компьютер бўлимида тайёрланди.

“SmartPack Print” босмахонаси. Тошкент шаҳри, Тараққиёт кўчаси, 2-бино.

2023 йил 20 сентябрь куни босмахонага топширилди. Қоғоз бичими 70x100 1/16, 8 босма табак. 3/110-буюртма. Нашр адади 5230 нусха.

НИМА ДЕЙСИЗ, ЗАМОНДОШ?

Басират кўзи очилса... Санъатшунос Алексей Улько билан суҳбат.....4

ЖАМИЯТНИНГ МАҚСАДИ

Муқимжон ҚИРҒИЗБОЕВ. Янги Ўзбекистон меъмори.....18

АҚЛ МУНОЗАРАСИ

Бахтиёр АЛИМЖОНОВ. Ўзанини излаётган ўзлик.....24

ТАРАҚҚИЁТ ТАМОЙИЛЛАРИ

Темур ЖЎРАЕВ. Ҳантингтон ҳақ эдими?.....32

БОҚИЙ САРЧАШМАЛАР

Муртазо ҚАРШИБОЙ. Тилим-тилим тилинган тилим.....38

КЎНГИЛ САЛТАНАТИ

Абдулла ШЕР. Шудрингга жо дарёлар.....48

SAHIFALARIDA

саҳифаларида

НАСР ЖАВОҲИРЛАРИ

Сакё КОМАЦУ. Япония сотувга қўйилади.
Ҳикоя.....56

КУРАШАДИ ИККИ ТЎЛҚИН

Оллоёр ХЎЖАНДИЙ. Юрак ойнасига
боқиб.....72

МАЪНО ВА МОҲИЯТ

Бахтиёр МЕНГЛИЕВ. Жаноби Моҳият.....80

Сафарали ҚУРБОН

БУЮКЛИК ТИМСОЛЛАРИ

Виктор АЛИМАСОВ. Илмий инқилоб
дарғаси.....86

МОҲИЯТ ЖИЛОЛАРИ

Иброҳим ҲАҚҚУЛ. Ҳаққул ҳақиқатлари.....94

ЖАВОНДАГИ ЖАВОҲИР

Сафарали ҚУРБОН. Айбномами ё афв-
нома?.....102

ТАЛҚИН ВА ТАДҚИҚОТЛАР

Гулчеҳра НАВРЎЗОВА. Ақлнинг икки
асоси.....112

Улуғбек ОЧИЛОВ. Ҳам ўзига, ҳам ўзгага
ғаним.....113

Нодирабегим ИБРОҲИМОВА. Мағлубият –
уруш устидан ғалаба.....115

Шаҳло НУР. Ҳар ишоратдан огоҳ.....117

Малик РАВШАНОВ. Туркистонда саноат
қандай шаклланди?.....118

Холбой ҲАСАНОВ. Асрий сирларга
шоҳид.....120

Рухсора ТЎЛАБОЕВА. Замон ва қаҳ-
рамон.....121

Каромиддин ГАДОЕВ. Жаҳонгашта шоир...123

Замирахон ИСОҚОВА. Мазҳаб ва мақсад....125

Журналнинг англизча мухтасар
мазмун.....127

Aqlning ikki asosi

Инсон ва унинг борлиққа муносабати барча фалсафий таълимотларнинг асосий баҳс масаласи саналади. Нақшбандияда ҳам инсон Оллоҳ яратган мавжудотларнинг бутун борлиқ кўринишларини ўзида жамлаган энг шарафлиси сифатида улуғланади.

Одам тана ва руҳ бирлигидан таркиб топган. Тана – Оллоҳнинг халқ олаmidан, руҳ эса амр олаmidан. Шунинг учун инсон ғайб олами илоҳийлиги ва шаҳодат олами моддийлигини мужассамлаштирган азиз ва мукаррам хилқат ҳисобланади. У барча мавжудотлар ичида ўзининг ақли билан ажралиб туради. Ақл тафаккур қилиш, илм олиш ва шу орқали барча махлуқлардан афзал бўлишга имкон яратади; оқни қорадан, яхшини ёмондан, ҳалолни ҳаромдан, ҳақни ноҳақдан ажратиш, ўзни англаш, муносиб ўрин топиш, бурч ва вазифани бажаришга ёрдам беради. Борлиқ инсон учун яратилган. Уни мавжудотлар ичида азизу мукаррам ва шарафли қилган – айнан ақли.

Хўш, шундай илоҳий неъмат ҳамиша ҳам эзгуликка хизмат қиладими? Афсуски, ҳаётда ақлини ёмонликка – ўғрилиқ, фирибгарлик, алдоқчилик, фахш ва ҳаром ишларга, судхўрлик, порахўрлик, дилозорлик каби иллатларга ишлатадиган кишилар ҳам бор. Бундайлар ҳақида халқимиз “Кўздан сурмани уради” дейди. Ахборот воситалари, интернет имкониятларини пухта ўрганиб олган айрим “ақлирасолар” унинг қудратини банкдаги, фуқаролар пластик картасидаги маблағларни ўмариш, ёшларни бузғунчи ғояларга жалб этиш каби ифлос ишларга сарф этади. Глобаллашув даврида бу хавф янада ортмоқда.

Демак, ақл қуввати инсонни эзгу ишларга ҳам, ёмон ишларга ҳам йўллаши мумкин экан. Ўғри, алдоқчи, фирибгар, мунофиқларнинг ақли уларни таназзулга қараб тортса, ҳалол, пок, меҳнатсевар, илмпарвар инсонларнинг идроки уларни камолот сари етаклайди.

Тасаввуфда ақл қувватини эзгулик сари йўналтириш марказий масалалардан биридир. Зеро, бу таълимот инсоннинг камолга етиш йўлларини ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан ўрганади.

Нақшбандияга кўра, ақл қувватини ҳаракатга келтирувчи икки асос бор: нафс ва қалб. Нафс негизда ҳаракатга тушадиган ақл қуввати инсонни таназзулга етакласа, қалб амрига бўйсунган ақл қудрати инсониятни эзгулик ва камолот сари юксалтиради, мўъжизалар яратади. Нафс кўйига кириб, ақлини мол-дунё тўплашга сарфлайдиган, умри ва вақтини завоқ қилувчилар ҳам топилади. Бундай ғафлат аҳли жамият тараққиётига ҳам ғовдир. Қалб амри билан ақл қувватини, ҳар нафаси, нафаслар орасидаги вақтини эзгулик қилиш, Оллоҳ ризолигига эришиш учун сарфлаб, жидду жаҳд қиладиган инсонлар жамиятнинг бойлиги, хазинаси.

Тариқат асосчиси Баҳоуддин Нақшбанд таъкидлайдики, ҳою ҳавас ва нафс асоси бўлган барча ишлар залолат ва адашувдан иборатдир. Ақлий қувват нафси аммора – ёмонликка амр этувчи нафс истагига бўйсунса, инсон ҳақ йўлидан адашади. Ақлини нафс хоҳиши йўлида ишлатадиган кишилар олим бўлиши, мансабларни эгаллаб, молу дунё тўплаши мумкин. Аммо бунда улар мулк олаmidан нари ўта олмайди, бу фоний оламда йўқ бўлиб кетади. Инсон руҳият, маънавият ва моддиятдан таркиб топгани боис ақл қуввати нафсга тобе келиши қалб хасталигига етаклайди. Бир қанотли куш парвоз қилаолмаганидек, нафс қуллари ҳам абадий ҳаётдан маҳрум бўладилар.

Ақлий фаолиятнинг иккинчи асоси қалбдир. Нақшбандия таълимотининг йирик намояндаси Имом Раббоний номи билан машҳур Аҳмад Сирҳиндий ёзадики, инсон ботинида амр олаmidан бўлган беш латойиф: қалб, руҳ, сир, хафий ва ахфо бор. Улар илоҳий файзни қабул қилиб, инсоннинг маънавий, руҳий камолотига ёрдам беради. Баҳоуддин Нақшбанднинг шогирди Муҳаммад Порсо “Рисолайи

қудсия” асарида қалб инсонни ҳам руҳий, илоҳий олам билан, ҳам моддий дунё билан боғлайди, дейди. “Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд” асарида айтилишича, ғайб оламидан инсон қалбига ният но-зил бўлади. Инсон нафсини тарбиялаб, уни аммо-ралик, лаввома ва мулҳималиқдан мутмаъна, яъни хотиржамлик даражасига етказган бўлса, ақл қувва-ти қалбдаги илоҳий амрни англайди ва шунга асосан инсон вужудидаги барча қувватларни эзгу ишга са-фарбар этади. Нафс хотиржам, меъёрида, ҳаддида бўлгани боис вужуддаги жамики моддий, нафсоний, ақлий, руҳий қувватлар уйғун равишда ҳаракат қи-лади ва илоҳий иродага бўйсунди. Инсон ўз башарий ихтиёрини илоҳий ихтиёрга топшириб, ўзида беихти-ёрлик сифатини ҳосил қилади. Ақл қуввати илоҳий қувват билан бирлашади ва инсон руҳий камолоти мулк оламидан-да юксалади. Демак, ақл қуввати ҳа-ракатининг асоси қалб бўлганида инсон чинакамига камолга етади.

Ақл, нафс ва барча жисмоний, маънавий қувват-лар қалб амри билан ҳаракат қилса, инсон зоҳиран мулк олами, шаҳодат оламида бўлса ҳам, ботинан малакут ва жабарут оламларида сайр этади. Инсон сурат, шаклда кичик олам – олами асфар бўлса-да, ботинан, маънан бутун борлиқ билан ўзаро таъсир-га эга бўлган катта олам – олами кабирга айлана-ди, унинг қалбидан чиқадиған нуру зиё, ақл қуввати илоҳий моҳият касб этади. Бундай инсоннинг ақлу шуури, фаҳму фаросати бутун борлиқ учун эзгулик манбаидир. Сирасини айтганда, ақлу шуурини қалб асосида ҳаракатлантирадиган инсонларнинг қўп-айиши жамият тараққиётига хизмат қилади.

Янги Ўзбекистонда учинчи Ренессанс пойде-ворини қуриш учун ҳам одамлар ақлий қувватини

эзгу ишларга йўналтириш лозим. Бу улуғ мақсадни амалга ошириш учун:

– сифатли таълимга эришиш мақсадида нафс тарбиясини таълим-тарбия жараёнига жорий этиш; тасаввуфда “Худшуносий – худшуносий аст” (“Ўзи-ни таниш – Оллоҳни танишдир”) деган тамойил мавжуд, шунингдек, тасаввуф аҳли “Ўз нафсини та-ниган Оллоҳни танийди” ҳадисига амал қилади – бу тушунчаларнинг назарий ва амалий томонларини ўрганиш ва ёшларга ўргатиш услубларини топиш;

– нақшбандия таълимотидаги 11 рашҳа – ҳаёт-бахш ўғитларга амал қилиб, инсоннинг бутун қув-ватларини бошқариш, ўзини назорат қилиш йўлла-рини ўрганиш ва ёшларга ўргатиш;

– қалбни англаш, тинглаш, унинг нидосини эши-тиб, унга амал қилиш, ботинни тушунишни ўрганиш ва ёшларга ҳам ўргатиш, “Қалбинга қулоқ сол”, “Қалб кўзингни оч”, “Қалб кўзи билан боқ” деган та-саввуфий иборалар моҳиятини англаш йўлларини ўрганиш;

– ихтиёр эркинлиги масаласини тўғри англаш ва илоҳий ихтиёрга уйғун мукаммал ҳаракат қилиш-ни ўрганиш лозим бўлади.

Инсониятга берилган ақл қувватининг икки асо-си нафс ва қалб экан, ҳар бир ақлий жараёни қалб амри билан бошқаришга эришиш энг тўғри йўл ҳи-собланади. Нақшбандия таълимоти асосида комил инсонни тарбиялашнинг тамал тоши нафсни тарби-ялаш ва қалбни поклаш эканини амалиётга жорий этиш мақсадга мувофиқдир.

Гулчеҳра НАВРЎЗОВА,
фалсафа фанлари доктори,
профессор

Ham o'ziga, ham o'zgaga g'anim

Баъзи одамлар бирор янгилик яратишга, ай-римлар эса, аксинча, мавжуд нарс-абуюмни йўқ қи-лишга мойил бўлади. Иккинчи тоифадагилар фақат бошқаларгагина эмас, балки ўзларига ҳам зарар етказиши мумкин. Психология фанида бу тушунча деструктив, яъни ҳалокатли ёки вайрон қилувчи хулқ-атвор деб аталади. Лотинча “destruktio” сўзи “бузилиш” деган маънони англатади. У “конструк-ция” (лотинча “constructio” – тузмок, қурмок) сўзи-нинг антонимидир.

“Деструктив хулқ” атамаси кўпинча болалар ва ўсмирларга нисбатан ишлатилади. Бироқ у, ёшидан

қатъи назар, барча инсонларга хосдир. Деструк-ция – инсоннинг муайян ҳаракатлар ёрдамида ўзи ва ўзгаларга жисмоний ёки маънавий зарар, шикаст етказиши дегани. Деструктивлик инсонга тузатиб бўлмас зарар келтиради, ўз-ўзини ёмон ҳис қилиш, ижобий фикрлашдан мосуволик, муомалага лаёқат-сизлик, деградация, яъни ички маънавий бузилиш-га олиб келади.

Бузиш, вайрон қилишга интилиш инсоннинг ўзи-га, бошқаларга ва бутун дунёга қаратилган бўлиши мумкин. Биринчи ҳолат инсоннинг ўзи учун хавфли. Иккинчи ҳолатда эса атроф-муҳит учун шундай ха-